

EIRÍKUR RÖGNVALDSSON: EG VIL IKKJE HA NOEN DOMSTOL SOM SKAL DØMME OM RETT OG GALE

Den islandske språkrøkta har stor oppslutning, men ikkje alle sider ved ho er like uomstridd. Ein av dei som har levert skarp kritikk og sin tur måtta tåle harde åtak på grunn av det, er *Eiríkur Rögnvaldsson*. Han er språkvitskapsmann og hjelpelærer i islandsk på universitetet, og han er òg for tida redaktør av det språkvitskapelege tidsskriftet *Íslenskt mál og almenn málfræði*. Ved sida av dette er han med på å drive tekstbehandlingsfirmaet *Ritmál*.

– Eiríkur, du er blitt framstilt i pressa som ein rabulist som vil rive ned alt det tradisjonell islandsk språkrøkt har bygd opp, ein fare for det islandske språket. Er du imot at språket ditt skal dyrkas og styrkas for å tåle alle påkjenningar i den moderne verda?

– Sjølv sagt er eg ikkje det, og eg har aldri møtt eller hørt om noen som ikkje vil røkte og styrke islandsk så mye som muleg. Det er inga usemje om målet, men derimot er det fleire syn på korleis ein kan nå dette målet. Mye av den tradisjonelle språkrøkta er eg sjølv sagt utan vidare med på, til dømes oppbygginga og utviklinga av eit reint islandsk ordtilfang både i fagspråk og allmennspråk. Eg sit sjølv i ei «ordnemnd» for faget språkvitskap. Ei anna sak er at ein nok i noe større grad burde ta inn ordstammer frå utanlandske språk og tilpasse dei til islandsk. Grunnen til det er reint praktisk: i dag baserer vi oss mye på samansetningar når vi skal lage nye ord, og slike samansetningar har ein tendens til å bli både lange og uhandterlege etter kvart.

Men den viktigaste kritikken min, og det som har verka mest provoserande på somme, ligg på eit heilt anna plan. Språkrøkta og språkrettleiinga her på Island har ein tendens til å vere svært autoritær. Eg kan gi noen døme frå ei rettleiingsbok i «godt språk», utgitt av ein privatmann, men representativ for den generelle tendensen:

«Ein mann sa: Líttu við í kvöld. (Kom innom i kveld.)

HAN MEINTE: Líttu inn, eller Komdu við.

Det er sagt: Peir fóru inn í síthvort húsið. (Dei fór inn í kvart sitt hus.)

DET RETTE ER: Peir fóru inn í sitt húsið hvor. (... kvar í sitt hus.)

La oss rettleie barn som bommar på dette!

Det er sagt: Peir dönsuðu við konu hvors annars. (Dei dansa med kvarandres kone).

DET RETTE ER: Peir dönsuðu hvor við annars konu.»¹⁾

Poenget er at dei «galne» uttrykksmåtane her og i mange andre liknande tilfelle er heilt vanlege i normalt talemål, mens det «rette» ofte (sjølv sagt langt frå alltid) er reint litterært. Generelt vil den *eldste* uttrykksmåten få eit «godkjent»-stempel, mens andre vil bli stempla som galne (sjølv om ikkje ein gong dette prinsippet er gjennomført konsekvent). Men, som ein ser av døma, så blir det som oftast ikkje gitt forklaringar og det blir ikkje argumentert for at det eine er rett og det andre gale, det blir berre slått fast som noe sjølv sagt.

No endrar som kjent alle språk seg frå generasjon til generasjon, og mange av desse «galne» uttrykksmåtane er slett ikkje nye, men etablerte i talemålet for fleire hundreår sia. Ingenting tyder på at dei kan utryddas ved at ein set i gang språkrættingskampanjar mot dei. Ein må altså fortsette å terpe på dei i eit evig Sisyfos-strev, og bruke uforholdsmessig stor del av språkundervisninga til ubetydelege detaljar. Det er ei galen prioritering, som går ut over mulegheitene til å ta seg av dei verkelege problema i det islandske språksamfunnet i dag.

1) Frå «*Gætum tungunnar*», Hið íslenska bókmenntafélag 1984.

Eiríkur Rögnvaldsson.

– Som er?

– At folk fær altfor lite øving i å uttrykke seg munnleg og skriftleg. Eg tykkjer sjølv at studentane mine ofte skriv dårleg, og det er ikkje fordi dei bruker «sitthvort» og anna slikt som puristane hissar seg opp over, men fordi dei har vondt for å uttrykke tankane sine i skikkelege velforma setningar, å bygge opp tekster osv. Det har å gjere med heile samfunnsutviklinga, og også med det at morsmålsundervisninga blir stadig hardare pressa i skolen – det kjem inn nye fag, og det fører til relativt færre islandsktimar på lågare og lågare steg i grunnskolen.

Å kjempe for fleire morsmålstimar på alle skolesteg burde vere ein viktig del av språkrøktsarbeidet. Men det er også viktig å prioritere med den tida og dei resursane ein har: bruker ein mye tid på å drille inn desse litterære uttrykksmåtane, må det gå ut over noe anna. Dessutan gjer det ungane usikre på deira eigen språkbruk, og det har igjen ugunstig verknad på oppøvinga av språkevna.

Språklege klasseskille?

– Du har peika på at denne politikken kan føre til at det utviklar seg språklege klasseskille. Meiner du at dette er noe som er på veg?

– Det veit eg ikkje, for det har aldri vore granska. Språksosiologien står enno i barneskoa sine her i landet. Den gjengse og godtatte sanninga er at både språklege klasseskille og regionale dialektar er ukjente på Island, når ein ser bort frå visse heilt marginale og anerkjente uttalskilnader. Likevel kan vi sjå visse tendensar til klasseskille, eller mindre bastant: at ulike sosiale grupper bruker språket ulikt, til dømes at dei som har høgare utdanning talar meir korrekt etter boka enn andre. Det er

jo også berre det ein kan vente seg. Men i det ligg det da ein permanent fare for klarare språklege klasseskille, og dei vil lett forsterke seg når dei først kjem opp.

Eg trur det er full semje mellom alle om at dette ikkje er ønskeleg, og at vi ikkje må stelle oss slik at utviklinga går den vegen. Men igjen er vi usamde om vegen å gå. Her blir språkundervisninga, særleg i grunnskolen, svært viktig, og eg meiner at kampanjen mot «dativsjuka», «sitthvort», fleirtalsformer som *læknirar* i staden for det tradisjonelle *læknar* (legar, eintal *læknir*) osv. kan føre til at slike klasseskille oppstår og forsterkar seg.

No blir det hevda mot dette synspunktet at undervisninga i skolen må jamne ut dei skilnadene ulik språkbakgrunn heimanfrå har skapt, og at alle derfor må undervisas i det «beste» språket for ikkje å gi dei som har fått det i voggegåve eit forsprang seinare i livet. Og det er ikkje tvil om at det er slike respektable motiv som ligg bak mye av den tradisjonelle språkundervisninga. Men eg trur ikkje følgjene blir slik ein tenker seg. Mye tyder som nemnt på at drillinga ikkje hjelper. Og da kan ikkje resultatet bli noe anna enn å pode inn den forestillinga at t.d. «dativsjuka» er noe gale og mindreverdig, og dermed skape bevisst eller ubevisst forakt for dei «sjuke».

– Ja, det du kallar «dativsjuka» er vel blitt sjøve symbolet på «dårleg språk» her på Island?

– Ja, slik er det blitt, og slik har det vore lenge, for det er eit gammalt fenomen i språket. Det går ut på at noen få såkalla upersonlege verb fær eit anna subjektskamus enn dei skulle ha etter dei klassiske grammatiske normene for islandsk. «Eg har lyst på» heiter t.d. *mig langar*, og «eg ventar» heiter *mig vantar*. Men i tale-målet er det svært vanleg å bruke dativforma *mér* i

«Får eg ringe, mor?» Bruken av «dingla», som tradisjonelt betyr det same som på norsk, i tydinga «ringe» er eit trekk i barnespråket i Reykjavík som puristane átvarar sterkt imot.

staden for akkusativforma *mig*: *Mér langar og mér vantar*. Dette blir som du seier kalla dativsjuka, og den har fått ei heilt spesiell symbolsk betydning i kampen mot det «dårlege språket».

Dette fenomenet er blitt undersøkt lingvistisk og sosiolingvistisk, sjå *Íslenskt mál og almenn málfræði* for 1982 og 1984. Konklusjonen er at det er ein samanheng mellom kasusbruken i slike uttrykk og sosial bakgrunn, og at den sterke kampanjen mot dativformene i skolen har skapt og kan forsterke ein språkleg klasseskilnad på eit punkt der ein slik skilnad er veldig synleg nettopp på grunn av kampanjane som har gjort folk spesielt merksame på det. Så det blir ein vond sirkel som stadig forsterkar seg om han ikkje blir broten.

Eg må skynde meg å legge til at det siste ordet langtifrå er sagt om dette, og at heile spørsmålet om samanhengen mellom språk og klasse må undersøkast grundig før vi kan seie noe sikkert. Men det går ikkje an å berre avvise heile problemet slik puristane ofte gjer.

– Fins det noen samanheng mellom politisk standpunkt og haldningar i språkspørsmål?

– Nei, det kan eg ikkje sjå. Den puristiske språkrøkta har brei oppslutning i alle leirar, så spørsmålet er ikkje blitt politisert. Også folk flest vil nok vere einige i at dei hevdvunne metodane er dei beste – men samtidig er det berre eit mindretal som i praksis greier å følgje dei gjeldande normene heilt ut. Det ser ut som eit paradoks, men fenomenet har jo parallellar i dei fleste andre land.

Skal det settas grenser?

– Men kor langt skal ein gå i liberalisme? Skal islandsk røktas og styrkas, slik også du vil, så må det vel settas grenser for kor store endringar ein kan tillate?

– Ja, det er heilt klart. Språkssystemet, framfor alt bøyingsystemet, må haldast ved lag på alle hovudpunkt. Ikkje fordi eit innfløkt bøyingsystem er noen verdi i seg sjølv, men fordi heile den islandske kulturarven er nedlagt i dette språket med den særeigne kontinuiteten vi har frå den litterære blømingstida i mellomalderen og fram til i dag. Skulle vi få så drastiske språkendringar at heile litteraturen vår (ikkje berre sagaene, men også Laxness og dagens unge forfatarar) blir uleseleg for islendingane i framtida, da vil heile identiteten vår som folk vere truga og truleg dødsdømt. Her er eg heilt på line med puristane.

Men i motsetning til somme av dei kan eg ikkje sjå at dette er i ferd med å skje. Islandskan har endra seg i mange detaljar sia mellomalderen utan at kontinuiteten er broten. Og systemet blir ikkje truga fordi om enkeltord skiftar bøyingsklasse, kasusbruken endrar seg i visse uttrykk, somme ord får ny tyding osv. I alle hovuddraga sine har språket vore svært stabilt fram til i dag. Men skal det halde seg slik, og skal det islandske språkssystemet haldast ved lag, er det berre éin ting som nyttar –

FIRE GRUNNAR TIL Å OMVURDERE SPRÅKPOLITIKKEN

«Eg meiner at den islandske språkpolitikken er ugjenomførleg på grunn av dei samfunnsendringane vi har hatt dei siste førti åra. Dei kan oppsummeras i minst fire punkt.

For det første lærer barn no språket sitt av andre barn i stor grad, mens dei før lærte det mest av vaksne: foreldra sine, og jamvel besteforeldre. Det er opplagt at dette må få stor innverknad når det gjeld raske språkendringar.

For det andre hadde barna før ei erfaringsverd som langt på veg var den same som den dei vaksne hadde. Da folk flest budde på landsbygda, var barna med dei vaksne i alt som dei tok seg til. Derfor lærte dei straks å snakke om dei fleste av dei tingane som dei vaksne snakka om. No er dette heilt annleis, som alle veit: barna er på skole, på dagheim, i barnehage, på Duran-Duran-festival, eller dei leikar med kameratane sine inne og ute. Foreldra er på jobb, ute om kvelden, på skole, osv. Barna har ting å snakke om som foreldra lite eller ikkje er med på, mens foreldra på si sidé stiller med sitt, som barna ikkje kjem borti og derfor ikkje treng å snakke om. Det er vel tydeleg for alle korleis dette må styrke tendensen til språkendringar. Det gjeld sjølvsagt særleg endringar i ordtilfanget, men desse endringane dreg utan tvil anna etter seg: om folk vantar ord for det dei vil snakke om, blir dei ofte opprøddede og nølende, dei ordlegg seg klønete, må komme med ordrike forklaringar osv.

For det tredje er ikkje språket så viktig på alle område som det var: bildet har komme i staden for det til ein viss grad. I staden for å lese og lytte ser barna no på teikneseriar, fjernsyn eller video. Språket som blir brukt,

er da ofte utanlandsk, og sjølv om det følgjer med islandsk tekst, kan vinninga med det ofte vere tvilsam, så dårlege som omsetjingane kan vere. Dette fører til at bilda blir hovudsaka, språket i beste fall ei slags krykke som følgjer med.

For det fjerde og siste skal eg så nemne den utanlandske innverknaden. Det er klart at den er der, men eg tykkjer at det ofte blir gjort for mye ut av han. Vi skal ikkje gløyme at dei språka som oftast blir nemnt i denne samanhengen, dansk og særleg engelsk, trass i alt er i slekt med islandsk. Om vi finn utviklingstrekk som er felles for islandsk og desse språka, så treng det ikkje å vere på grunn av innverknad frå det eine språket på det andre. Det kan like gjerne vere parallelle tilhøve i dei ymse språka som fører til ei parallell språkutvikling.

Sjølvsagt seier eg ikkje noe nytt no – dette veit alle. Men av ein eller annen grunn verkar det som om språkpolitikken ikkje har tatt noe omsyn til det. Det er nemleg ikkje nok med ei klar line – det må også til ein strategi: Korleis skal språkpolitikken utformas i praksis? Det kan hende det var muleg å slå ned «slámælið» i si tid (sjølv om det kanskje ikkje har lykkas fullt så godt som det ofte blir hevda), men det var ved byrjinga av denne førtiårsperioden som har forandra alt på Island, og det seier ingenting om kor godt ein slik kamp ville ha lykkas i dag.»

Eiríkur Rögnvaldsson i tidsskriftet *Skíma* nr. 1–1985 (Utdrag av ein lengre artikkel: *Málstefnan í nútíð og framtíð*). Til norsk ved Lars S. Vikør.

nemleg øving i å lese, snakke og skrive islandsk – for alle og så mye som muleg. All undervisning må først og fremst innrettas på det.

– Dette er vel alle samde i, men du går utanom spørsmålet om kva ein skal godta eller ikkje godta av språkendingar. Den mest provoserande setninga du har skriva, etter debatten å dømme, er: «Eg vil ikkje ha noen domstol som skal dømme om kva som er rett og gale.» («Ég vil ekki hafa neinn dómstól sem geti dæmt eitt rétt og annað rangt.») Korleis kan ein da undervise i språket og halde ved lag språksystemet?

– Den setninga der er blitt grundig mistolka, og det er underleg fordi eg i framhaldet i den same artikkelen forklarar kva eg meiner. Blir eg spurt om ein seiemåte er rett eller feil, vil eg ikkje svare direkte, men eg vil greie ut om kva som er eldst, mest utbreidd, vise korleis seiemåtane passar inn i språksystemet osv. Så kan spørjaren få eit grunnlag til å dømme sjølv. Dette er den rette måten å rettleie universitetsstudentar og vaksne folk elles på.

Men i grunnskolen kan ein jo ikkje gjere det slik, og eg meiner sjølv sagt at vi har bruk for ei språknorm som skil mellom rett og gale. I dag har vi ei slags norm som er nedfelt i tradisjon og sedvane, men det er ingen som har autorisert denne norma og så å seie står ansvarleg for ho. Og sia ei slik norm ikkje kan regulere alle detaljar og gi svar på alle tvilsspørsmål, er det fritt fram for meir eller mindre sjølvbestalta smaksdommarar som kan avseie sine dommar om rett og feil, og få gjennomslag for det dersom dei har høg nok prestisje i samfunnet – utan å behøve å argumentere fagleg for konklusjonane sine.

Ei språkleg norm å legge til grunn i undervisninga er nødvendig, og den bør ikkje formast av privatpersonar, men av eit ansvarleg organ. Da er det Íslensk málnefnd som peikar seg ut. Men det må gjerast i samarbeid med

andre, ikkje minst universitetet og lærarhøgskolen, men også med representantar for andre samfunnssektorar. I dette arbeidet er det viktig å kunne støtte seg på solide undersøkingar av den faktiske språkbruken blant folk, og det er viktig at ein viser ein grunnleggjande språkleg toleranse og hevar seg over tradisjonelle fordommar.

Korleis ei slik norm blir brukt i praksis, er ei sak for seg. Først og fremst bør ho vere til hjelp og støtte for dei som skal øve seg opp i å uttrykke seg på best muleg måte, men ho bør ikkje vere eksklusiv slik at alle avvik automatisk blir stempla som feil. Ein kan t.d. godt lære ungane å seie *mig vantar*, og gjennomføre det i alt læremateriell t.d. Men for det treng ein ikkje å brennemerke *mér vantar* som feil. Ei viss gradering i normeringa i samsvar med faktiske – og til dels svært etablerte – variasjonar i talemålet, burde vere muleg. For ein nordmann er vel ikkje desse tankane særleg oppsiktvekkande eller radikale, men her på Island er det sterk kost for mange. Den bastante rett/feil-tankegangen er svært inngrodd, trass i at debatten ikkje er ny (han blussar opp med mellomrom), og trass i at fagfolk ofte har eit meir nyansert syn.

– Eg vil avslutte med det same spørsmålet til deg som til dei andre to intervjuobjekta: Kva meiner du er den største faren som trugar islandsk språk i dag?

– Den største faren er at folk bruker språket mindre og mindre, og det har samanheng med djuptgåande samfunnsendingar som vi har felles med andre land. Den utanlandske språkpåverknaden trur eg ikkje ville betyde så mye dersom folk var meir vane med å bruke sitt eige språk i skrift og tale, på alle samfunnsområde. Denne faren må møtas med grunnleggjande tiltak som tar heile språksituasjonen i betraktning. Det nyttar ikkje å rette oppmerksomheita på enkelte småting og berre hamre på dei. □

«Hei, er du ikkje i form?» «Jøss, mann, eg har det kjemp fint.»

Íslandske barn lærer rekker av kausformer ved å ramse dei opp med ein bestemt preposisjon føre: «um» tar akkusativ, «frá» dativ og «til» genitiv. Her bruker læraren dei «korrekte» orda «ær» for sau og «kýr» for ku, mens elevane svarar «rolla» og «belja». «Glætán» tilsvavar omtrent «Jøsses». «Flippa» har same tyding og stilpreg som på norsk.